

MARTIN HEIDEGGER FELSEFESİNDE ÖLÜM PROBLEMİ

Talip KARAKAYA*

20. yüzyılın başlarında ortaya çıkan *La Lebensphilosophie*¹ pek çok yeni düşünce akımlarının da doğmasına sebep olmuştur. Bu felsefe tarzının ele aldığı en önemli fenomenlerden biri olan ölüm, varoluşçu düşünürlerin de önemle üzerinde durdukları konudur. Gerek Hıristiyan gerek ateist varoluşçuların en ateşli şekilde ölüm fenomenini Martin Heidegger düşüncesinde ele alacağız.

Martin Heidegger'in felsefesinde ölüm problemi söz konusu olduğunda doğal olarak varlık'tan, bunun da ötesinde Dasein'den mutlaka bahsetmek gerekmektedir. Ölüm probleminin Heidegger boyutunu analiz etmeden önce varlık görüşünü ana hatlarıyla belirtmek zorundayız. Ölüm konusunun varlıkla olan bağlantısı, bunun önemini ve yapısını anlatmamızda bizlere büyük ölçüde yardımcı olmaktadır. Felsefe tarihinde hiçbir filozofun göz ardı edemediği bu konu çağımız düşünürlerinde önemli bir yer tutmakta v etutmaya da devam edecektir.

Varlık konusunda Heidegger'in eleştirci bir tutum sergilediğini görmekteyiz. *O varlık sorusunun* "ilkçağa oranla günümüzde unutulduğunu"² belirterek yeniden ele alınması ve yorumlanması gerektiğini savunur. Belki ona göre bu basit ve sade bir kavram olarak algılanabilir; fakat kendine özgü anlamı, evrensel oluşuyla diğerlerinden ayrılmakta ve yine kendine özgü bir fenomen olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda Heidegger, varlık'ın bir varlık olmadığını ileri sürmesine rağmen varlık'ın anlaşılması için de varlıklarla bağlantı ve ilişki içinde olmanızın zorunluluğunu vurgular.

1. Ölüm-İçin-Varlık ve Varlığın Anlamı Sorunu :

Martin Heidegger'in ölümle ilgili düşüncelerini varlık felsefesine paralel olarak ele aldığını görmekteyiz. Diğer bir ifadeyle onun ölümle ilgili görüşleri varlık düşüncesiyle iç içedir. Çünkü varlık onun felsefesinin en temel ve en önemli öğeleri arasında yer almaktadır.³

Onun ölüm hakkında görüşlerine açıklık getirmek için öncelikle temel kavramları

* Yrd. Doç. Dr., S.D.Ü. İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, Felsefe Tarihi Öğretim Üyesi.

1 Jacques Choron, *La Mort e la pensée occidentale* (Ölüm ve Batı Düşüncesi), Paris, Payot, 1969, s. 193.

2 Martin Heidegger, *L'Être et Le Temps* (Varlık ve Zaman), Paris, Eds. Gallimard, 1996, s. 25.

3. Martin Heidegger, *a.g.e.*, s. 2.

açıklamamız gerekmektedir. Bu bağlamda ele alacağımız ilk kavram *varolmak*'tır. Bu Heidegger'in düşüncesinde bir taraftan şuura, diğer taraftan varlığa dayanmaktadır. Yine buradan hareketle dünya kavramını anlamamız da kendi kendimizi anlamamıza bağlıdır. Bu bağlamda varolmanın özellikleri nelerdir sorusuyla karşılaşmamız mümkündür. Bu soruya verilecek ilk cevap onun herkes için *özel* olduğudur. Diğer bir anlatımla varolmanın *kişisel* ve *ferdi* olduğudur. Nasıl Jean-Paul Sartre'a göre varoluş özden önce geliyorsa⁴, Heidegger'e göre varoluşun *özü* kendinde saklıdır.⁵ Dolayısıyla o basit olarak ne burada ne de başkasındadır. O varlıklara bağlı olarak buradan uzak kendi varlığında bulunmaktadır.

Bunlara paralel olarak Heidegger'ain anladığı anlamda *dünya* tabiatla aynı anlamı içermemektedir. Ona göre tabiat dünyada olanı ve oluşu kapsar. Bu ise değişik boyutları ve konuları olan olgudur. Yine bu bağlamda tabiat dünyanın içinde yer almakta, varoluş ise dünyada varlık olarak burada bulunmaktadır.⁶ Kısaca Heidegger'in dünya kavramından anladığı yaşadığımız bu *ortak* ve *zorunlu* dünyadır. Çünkü Heidegger aynı zamanda varlığı, *obje* (*Das Zeug*), *olabilirlik* (*Zuhandenheit*) ve *burada -varlık* (*Verhandensein*)⁷ olarak kabul eder. Bu açıklamalara paralel olarak ölüm-için-varlık konusunu şimdi daha geniş şekilde ele alabiliriz.

Heidegger'e göre ölüm varlığın en belirgin özelliği olduğundan onun kendisine doğru yönelişini durduru ve bunları birbirinden ayırır. Dolayısıyla ölüm kendisinden ayrılmayan bir özelliği içerdiğinden, kendisinin etkinliği ve önceliği olduğundan buradaki varlığı diğer bir ifadeyle insanı bir bütün ve tam olarak ele alır. İnsanın diğer tüm özellikleri bundan sonra gelir. Heidegger'e göre ölüm ve zaman; varlık gibi varlığın modaliteleri olarak düşüncelerdir. Heidegger felsefesinde ölüm, dünyada varlığın sonu olduğunu bizlere bir kez daha göstermektedir. Bu durum aynı zamanda ölümü korku olarak da tanıtmaktadır. Çünkü o kısmen buradaki varlığın yıkımından başka bir şey değildir.⁸ Daha çık ifadeyle Heidegger'e göre ölüm ortaya koyma veya realiteye geçiş olmayıp aksine tüm realitenin yokluğudur. Ölümün varlığa bağlılığından başka herhangi bir ilişkisi de yoktur. Yukarıda asıl vurgulanmak istenen "ölümün bir hiç ve olumsuzluk olduğu ve özellikle diğer varlıklar gibi bir obje olmadığı"⁹ belirtilmesidir.

Diğer taraftan ölüm olayının Heidegger felsefesinde başka bir boyutunu da görmemiz mümkündür. Ona göre varoluşun tüm imkânlarını kuşatan ölüm, bu imkânların yaşamasını sınırlandırır ve önüne bir engel koyar. Bu bağlamda ölüm yukarıda belirttiğimiz gibi varoluşun basit olumsuzluğundan başkası değildir. Dolayısıyla Martin

4 Jean-Paul Sartre, *L'existentialisme est un humanisme* (Varoluşçuluk Bir Hümanizmdir) Paris, Eds. Nagel, 1946, s. 17.

5 Martin Heidegger, *a.g.e.*, s. 42.

6 Martin Heidegger, *a.g.e.*, s. 63.

7 Martin Heidegger, *a.g.e.*, s. 72.

8 Emmanuel Lévinas, *La Mort et le Temps* (Ölüm ve Zaman), Paris, Eds. De l'Herne, 1991, s. 61 ve 63.

9 Vladimir Jankélévitch, *La Mort* (Ölüm), Paris, Flammarion, 1997, s. 40.

Heidegger ölü bir insanın hayatını bir bütün olarak kavrayabilmek, anlamak için "insanın ölümünün veya ölmüş olmasının ontolojik anlamını kavramamız gerektiğini"¹⁰ vurgular. Çünkü burada söz konusu olan insanın diğer bir ifadeyle *Dasen*'in yaşamının bütünlüğü ve tümlüğüdür.

Heidegger "varlık, her zaman bir varolanın varlık'ıdır"¹¹ tezini ileri sürer. Buna varlık konusunda tüm düşüncelerini yığar. Bazı düşünürler bu görüşe karşı çıkmış olsalar bile onlara göre bu düşünce, tanım eksikliğini, felsefi meditasyonun yetersizliğini ifade etmekte ve bunun da ötesinde varlık konusunda yeterli düşünceye sahip olamamanın yansımasını ortaya koymaktadır. Ona göre felsefenin en önemli sorunu, varlık'ı ve değişik anlamlarını sorgulamaktır.¹² Bu sorgulama varlığa gerçek kimliğini kazandırır. Heidegger'e göre felsefenin asıl amacı *temem ontolojiyi*¹³ ortaya koyarak daha önceki geleneksel felsefelere ve metafiziğe zit görüşler ileri sürmektir. Bu bağlamda varlığın ne olduğu ve hakiki anlamının ne olması gerektiği belirtilmiştir. Çünkü bu geleneksel felsefenin yalnızlıktan kurtarılmasını ve yeniden ilk konumuna getirilmesini sağlar. Bununla Heidegger'in varlık hakkında düşüncelerini, onu niçin yeniden ele aldığını ve yorumladığını çok iyi anlamış oluyoruz.

Martin Heidegger varlık'ı kendi kapsamında üç boyutta, diğer bir ifadeyle *Dasein*, *Le Zuhanden* ve *Le Vorhanden*¹⁴ üçlüsü olarak ele alırken, varlık probleminin felsefe tarihinde yapılan yanlışlıklarını da belirtmektedir. O burada "varlığın her türlü nesnelere ayrılması"¹⁵ gerektiğinin altını özellikle çizer. Otantik olmanın *olmak* fiiliyle açıklanamayacağını savunarak bunun yalnız ontolojik boyutta ortaya koyulabileceğini belirtir. Diğer bir ifadeyle varlık, ne bir şeyin ne de bir nesnin bir parçası ne de ondan bir şeydir. Fakat buna karşın varlık "her türlü nesneyi kapsadığı gibi, her türlü nesnenin tüm özelliklerinin dışında ve ötesindedir."¹⁶

Burada Heidegger varlık'ın ne olduğunu veya ne anlama geldiğini, soyut bir kavram olmadığını, diğer bir ifadeyle olamayacağını bir başka eserinde¹⁷ belirtir. Bunu biraz daha ileri götürerek varlık'ın ne Tanrısal ne de evrensel bir yapıya sahip olmadığını, dolayısıyla Tanrı ile de aynı kabul edilemeyeceğini söyler. Fakat buna karşın O, felsefe tarihinde "varlık'ın anlamı ve ne olduğu sorusunun unutulduğunu, bunun başka kavram-

10 Martin Heidegger, *Jas ist Metaphysik* (Metafizik Nedir?), 8. Ed., Francfort, 1960, s. 251.

11 Martin Heidegger, *L'Etre et le Temps*, Paris, Eds. Gallimard, 1996, s. 141.

12 Gérard Granel, *Remarques sur l'accès à la pensée de Martin Heidegger : Sein und Zeit in La Philosophie au XXe Siècle*, T.4, Eds. Belguaxue, Marabout, 1979, s. 179.

13 Doğan Özlem, *Günümüzde Felsefe Disiplinleri*, İstanbul, İnkılâp Kitabevi, 1997, s. 224.

14 Jean Wahl, *Introduction à la pensée de Heidegger* (Heidegger'in Felsefesine Giriş), Paris, Libr. Gén. Française, 1998, s. 231-232.

15 Otto Pöggeler, *La pensée de Martin Heidegger* (Martin Heidegger'in Düşüncesi), Paris, Ed. A. - Montaigne, 1967, s. 71.

16 Martin Heidegger, a.g.e., s. 67.

17 Martin Heidegger, *Lettres sur l'umanisme* (Hümanizm Üzerine Yazılar), Paris, A. Montaigne, 1983, s. 216.

larla açıklanılmaya çalışıldığını, dolayısıyla yanlış yorum ve açıklamalara yol açtığını”¹⁸ bildirir.

Yukarıda belirttiğimiz gibi varlık’ı üç boyutta ele alan Heidegger, gerek varlık’ın anlamını gerekse Dasein’le olan ilişkisini belirlemede önceliği şüphesiz Dasein’e vermiştir. Çünkü Dasein, varlık’ı anlamada en önemli kriter ve öğedir. Heidegger’in bu kavrama doğrudan niçin insan varlığı değil, *burada-olmak*’tır¹⁹ anlamını verdiğini, bunu özellikle niçin seçtiğini de unutmamak gerekir. Bu bağlamda Dasein, varlık’ın kendisi için bir ilgi ya da konu olup, diğer taraftan ontolojinin de temelini oluşturur.²⁰ Çünkü Dasein’in varlık’ı diğer varlıklar için kullanılan kavramlarla açıklanamayacağından kendisi için yaşamın ne olduğu, kendine özgü sahip olmanın bilinç ve şuuru ile ortaya koyulur. Diğer bir ifadeyle Dasein’in özünde kendini *tanımlama ve yorumlama*²¹ yeteneğinin bulunduğunu unutmamak gerekiyor. Bu Dasein için *varolmaktan*²² başka şey olmayıp, aynı zamanda kendi varlığına ilişkin bir anlayışı ortaya koymak ve ifade etmektir. Dolayısıyla Dasein’in karşımıza *olay, varoluşçu ve eksilme özelliğiyle*²³ çıktığını görmekteyiz.

Martin Heidegger’e göre Dasein, aynı zamanda “kendisi olarak ve kendisi-için olanaklarına doğru giden bir varlıktır”.²⁴ Bu, *Dünya-içinde-varlık*²⁵ olma özelliğini de beraberinde taşır. İşte Dasein’in tüm bu ve diğer özelliklerini elinden alan, diğer bir ifadeyle Dasein’in tam olmasını engelleyen, bütünlüğünü parçalayan ve aynı zamanda yokluğunu ortaya koyan *ölüm fenomeniyle* karşılaşırız. Heidegger’e göre Dasein’in en belirgin özelliği ölümlü bir varlık olması, yani Dasein’in kendisi için *Burada-Varlık* olmasının sonucudur. Bu bağlamda ölüm fenomeni ontolojik-existential boyutta²⁶ ele alınmalı ve öyle yorumlanmalıdır.

Öncelikle şunu belirtelim; ölüm-için-varlık özsel korkudur. Bu korku sebebiyle biz Hiç’le karşı karşıya geliriz. Korkunun en büyük özelliği Hiç’i ortaya çıkarması diğer bir ifadeyle “var olmanın, Hiç’in içine bırakılmalıdır”.²⁷ Heideggera varolmak için sürekli korku içinde sarsılmak zorunda olmadığımızın da altını çizmektedir. Korku hep vardır, uyumaktadır ve yalnızca varolma sesini duyduğunda uyanır. Fakat bizler hep bu orkudan yani ölümden kaçırız. Oysa ölüm benim için kimsenin bir şey yapamayacağı bir

18 Martin Heidegger, *Questions III*, (Sorular) Paris, Eds. Gallimard, 1990, s.a. 67-68.

19 Martin Heidegger, a.g.e., s. 84.

20 Martin Heidegger, *L’Etre et Le Temps*, Paris, Eds. Gallimard, 1986, p. 32.

21 Martin Heidegger, *Questions III*, (Sorular) Paris, Eds. Gallimard, 1990, s. 85.

22 Martin Heidegger, a.g.e., s. 87.

23 Frank N. Magill, *Egzistentialist Felsefenin Beş Klasiği*, Çev.: V. Mutal, İstanbul, Dergâh Yay., 2. Baskı, 1992, s.s. 55-57.

24 Martin Heidegger, *L’Etre et Le Temps*, Paris, Ed. Gallimard, 1996, s. 155.

25 Martin Heidegger, a.g.e., s. 86.

26 Martin Heidegger, a.g.e., s.a. 310-315.

27 Ö.Naci Soykan, “Varoluş Yolunun Ana Kavşağında”, *Doğu-Batı Dergisi*, Şubat-Mart-Nisan 1999, s. 49.

realite ve asla inkâr edilemez bir fenomendir. Çünkü ölümle tek başına yüzleşmesi gerektiğinin bilincine varan insan, aslında kendi bireyselliğini deneyimler ve onu açığa çıkarır. Heidegger, Dasein'in ontolojik bir zorunlulukla bireysel olduğunda ısrar etmesine rağmen, ölümün bireysel bir fenomen olduğu fikrine temel oluşturmaya çalışmaktadır.

Diğer taraftan Heidegger ölümü dünyaya ait bir olgu olarak ele alır ve inceler. Çünkü ona göre ölüm, insanın bulunduğu yerde "Varlık'ın bir sığınağı olarak"²⁸ karşımıza çıkmaktadır. Daha açık ifadeyle ölüm Hiç'liğin kalesi ve aynı zamanda Dasein'in değişmez mekânıdır. Bu bağlamda onu yaşamın amacı gibi ele almamız gerekir. Diğer boyutuyla o, Dasein'e gerçek kimliğini kazandıran ve bizlere varoluşumuzu hatırlatan bir fenomendir. Heidegger'e göre bu fenomen Dasein'in yalnız varlığı değil aynı zamanda onun sonudur.

Martin Heidegger postkantçı Alman idealizmine karşı savaş açarken felsefenin temelini varlık, bunun da en önemli konularından birinin de ölüm olduğunu vurgular. Dasein'in asıl olarak bitişi ilan eden ölüm aynı zamanda Onun yokluğunu da ortaya çıkarmaktadır. Çünkü Dasein, hem gelecek hem de ölüm tarafından kuşatılmış ve sınırlandırılmıştır. Yani Dasein dünyaya-atılmış-varlık'tan başkası değildir. Çünkü varoluş Dasein'e giydirilmiştir. O bu durumu ne kendisi seçmiştir ne de bunu bırakmıştır. Doğmak ve ölmek Dasein'in varlığında bulunur.²⁹ Bu bağlamda Heidegger'e göre Dasein'in temeli dünyadır. Çünkü dünyayla Dasein iç içedir ve birbirlerine sıkıca bağlıdır. Dolayısıyla Dasein'siz bir dünyada varolanlardan bahsedemediğimiz gibi bunu ifade de edemeyiz. Heidegger'e göre dünya objektif olmadığı gibi sübjektif de değildir. Bu anlamda dünyanın aşkın suje tarafından kuşatıldığından da bahsedemeyiz. Çünkü dünya *a priori* formlar tarafından ne yaratılmış ne de oluşturulmuştur. Sonuçta "dünya varolan gibi varlık'ın bizzat kendisidir."³⁰

Gerek *ontolojik* gerek *gnoseolojik* boyutta Husserlci³¹ bir yaklaşım sergileyen Heidegger'in felsefesini en iyi analiz edenlerden biri de John Sallis'tir. Onun da belirttiği gibi Heidegger'e göre ölüm, "şimdiki zamanın bizzat kendisidir".³² Bu bağlamda ölüm, Dasein'in öznelliğini, kimliğini ve bizzat kendi varlığını kaybeder. Dasein'in mutlak olanaksızlığının gerçekleşmesi ancak ölümle olur. Bu Heidegger'e göre Dasein'in, "mutlak olarak varlık durumundan çıkmış olmasıdır".³³ Dasein'in sonunu ortaya koyan ölüm, aynı zamanda onun olanaklarını sınırlar ve belirler. Bu birliktelik aynı zamanda

28 R. Schérer, A. L., Kelkel, *Heidegger*, Paris, Eds. Seghers, 1973, s.s. 60-61.

29 Michel Corvez, *La philosophie de Heidegger* (Heidegger'in Felsefesi), Paris, P.U.F., 1961, S.S. 109-111.

30 B. Rioux, *L'être et La vérité chez Heidegger et St. Thomas D'Aquin* (Heidegger ve Thomas D'Aquin de Varlık ve Hakikat), Paris, P.U.F., 1963, s.s. 47-48.

31 Jürgen Habermas, *Le Discours philosophique de la Modernité* (Çağdaşlığın Felsefi Tartışması) Paris, Eds. Gallimard, 1988, s. 165.

32 John Sallis, "La Mortalité et L'imagination" (Ölüm ve Hayal), *Le Cahier*, Paris, Eds. Osiris, s. 71.

33 José Echeverria, *La Mort et Le Problème du sujet* (Süje Problemi ve Ölüm), Paris, Ed. J. Vrin, 1957, s. 181.

Dasein'in Orada-Varlık olma özelliğini de ortadan kaldırmış olur. Bu buluşmayı gerçekleştiren ölüm her zaman ve her durumda bizzat Ben'e aittir. Dolayısıyla bu yönü ile ölüm Heidegger'e göre her zaman *ontolojik-existential*³⁴ konumda ele alınmalı ve yorumlanmalıdır.

Hubert Dreyfus'un³⁵ da vurguladığı gibi çağımızın ve özellikle Alman felsefesinin en büyük düşünürlerinden biri olan Martin Heidegger, J. P. Sartre gibi Varlık'ı ontolojik – existential boyutta ele almış ve incelemiştir. Bu Dasein'in otantik olup olmamasını da kapsar. Çünkü Dasein'in konumu otantik olmayan bir varoluş durumundan otantik varoluş tarzına doğru geçişi sağlar. Bu Dasein'in her zaman ve sürekli otantikliğini garanti altına almaz. Her iki durum yani gerek otantik olma gerekse olmama iki gerçek varlık tarzıdır. Dolayısıyla bunların her ikisi de Dasein'in varlığının gerçekliğe dönüşmesidir. "Ölümün gerçekliği veya ontolojik konumu otantik varoluşun çok açık şekilde ortaya çıkarılmasından başka şey değildir."³⁶

Buraya kadar Heidegger'de ölümün nasıl ele alındığını ve nasıl açıklandığını belirtmeye çalıştık. Onun "*Varlık ve Zaman*" adlı eserinde bu konu üzerinde özellikle ontolojik – existential boyutta yeterince durduğunu bir kez daha belirtmemiz gerekiyor. O ölüm fenomenini Dasein'in Varlık bağıntısında ele alınmasına ve ona göre bu fenomenin Dasein'in gerçekliğinin özünü oluşturmasına karşın, Hegel ölümü, Heidegger'den daha farklı boyutta ele alıp bunun bir *irrealite*³⁷ olduğunu vurgulamıştı. Her ik idüşününürün ölüm konusunda ortaya koydukları farklılık, Hegel'in felsefesinde yaşamın ölümü kuşattığını ve ölümden yer aldığını açıkça belirleyişinde kendini göstermektedir. Oysa Heidegger'de reel bir fenomen olan ölüm, bu gerçekliğini Dasein'le birlikte sürdürmektedir. Aynı zamanda realite kavramının Heidegger'de diğer bir anlamı, "dünya-içinde-varlık"³⁸ olmayı ifade etmesidir.

Ölüm fenomeni Heidegger'in düşüncesinde dış etkenler sebebiyle var oluşun kesintiye uğraması gibi etkileşime uğrar. Varoluş olarak adlandırılan bu ilişki herhangi birisinin ölümünü gözlemekten ve ölüm korkusundan başkası değildir. Eğer bir Ben varsa bu başkasının ölümünden başka şey değilse bizzat kendinde Ben buradadır ve zorunlu olarak "varlık-ölmek"³⁹ tir.

34 Martin Heidegger, *L'Etre et Le Temps*, Paris, Ed. Gallimard, 1996, s. 304.

35 Georges Gurvitch, *Les Tendances Actuelles de La philosophie Allemande* (Alman Felsefesinin Çağdaş Eğilimleri), Paris, Libr. J. Vrin, 1949, s. 231.

36 H. Dreyfus, *Heidegger and amodem philosophie* (Heidegger ve Modern Felsefe), Critical Essays, Edited by Michael Murray, New Haven and London, Yale University Press, 1978, s.s. 222-238.

37 A. de Waelhense, *La philosophie de Martin Heidegger* (Martin Heidegger'in Felsefesi), Louvain, Eds. De L'Institut Supérieur de philosophie, s. 146.

38 Michel Haar, *Heidegger et l'essence de l'homme* (Heidegger ve İnsanın Özünü), Grenoble, Eds. J. Million, 1990, s.a. 29-31.

39 Jean Wahl, a.g.e., s. 161.

2. Heidegger'de Ölüm ve Ölümstüzlük

Martin Heidegger'in "L'Être et Le Temps"⁴⁰ adlı yapıtında ele aldığı en önemli konulardan biri de ölüm fenomenidir. Ona göre ölüm insan varlığının en belirgin özelliği olduğu gibi aynı zamanda *Dasein*'in varoluşunun sonunu hazırlayan ve bitiren bir olgudur. Bir başka ifadeyle hiçbir *Dasein* bizzat kendi ölümünü deneyimleme olanığına sahip olmadığından bir bütün olarak da kendi varoluşunu kavrayamayacağını altını bir kez daha çizmemiz gerekiyor. J. Jhoron'un⁴¹ gibi Heidegger'de kelimenin geniş anlamıyla ölüm, canlı bir olgudur. Bu bağlamda *Dasein*'in hayatının sonu olan ölüm hiçbir durumda ortadan kaldırılamaz ve yok edilemez. Çünkü o *Dasein*'in ayrılmaz bir parçasıdır.

Ölümün reel bir olgu olması, bir hayvanın ölümle olan ilişkisiyle bir insanın yani *Dasein*'in ölümle olan ilişkisi arasındaki fark gibi olup hayvanın varoluşuyla insanın varoluşu arasındaki ayırımı kadar büyük ve farklıdır.⁴² O bu ayırımıyla hayvanın ölmesine *telef* olma derken *Dasein*'kine *vefat etme* der. Çünkü *Dasein*'in vefatı yani ölümü insanın dışındaki canlıların ölümünden farklıdır. Dolayısıyla *Dasein* biyolojik yapıyla ve çok daha önemlisi şura sahip olma özelliğiyle kendi varlığını varoluşsal özelliklerle biçimlendirir ve şekillendirir. Bu bağlamda Heidegger'e göre ölümü anlamak; varoluşsal boyutta *Dasein*'in ölümle olan ilişkisini yaşanan, bilinen ve idrak edilen bir ilişki olarak anlamak demektir. Diğer bir anlatımla *Dasein* için ölüm bir *oluş* biçimidir. O bir olay olmayıp olanaksızlığın olanağıdır. Kısaca "*Dasein*'in burada olmamasıdır."⁴³

Diğer taraftan yine Heidegger'e göre *Dasein*'in veya diğer canlıların ölümlü olması, sonunda ölüm bulunan sınırlı bir hayat sürecine sahip olması demek değildir. Bu hiçbir durumda hayat tarzının ölüm olasılığını ortadan kaldırmaz. Çünkü biz ne kadar özenli ve dikkatli olursak olalım ölümü hayatımızdan çıkarıp atamayız. *Dasein* içinde bulunduğu her anın son olması olasılığı içine "*fırlatılmış ve atılmış*"⁴⁴ bir varlıktır. Bu bağlamda *Dasein*'in varlık'ı *ölüme-doğru-oluş*'tur. Dünyaya-atılmış-varlık olmanın diğer bir anlamı *ölümlü-varlık* diğer bir ifadeyle *ölüm-için-varlık* demektir. Ölüm-için-varlığın diğer anlamı kaygıdır. Ölüm varoluşun varlığı olarak nitelenen kaygı üzerine kurulmuştur. Bundan dolayı ölüm-için-varlık, varoluştan "ayrılmayan bir parça ve öğedir."⁴⁵ Ölümün varoluş bakımından yorumlanması *Dasein*'in gerek isteyerek gerekse bilerek boyun eğmesini sağlar. Bunun diğer bir anlamı ise gerçek sıkıntının ölüm-için-özgürlük'e dönüşmesidir.

40 Martin Heidegger, *L'Être et le Temps*, Paris, Gallimard, 1986, s. 240.

41 Jacques Choron, *a.g.e.*, s. 204.

42 Martin Heidegger, *a.g.e.*, s. 247 vd.

43 Martin Heidegger, *a.g.e.*, s. 249.

44 Talip Karakaya, "Martin Heidegger'de İnsan Realitesinin Aulmuş Varlık Olması" *S.D.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Yıl 1997, Sayı: 4, Isparta 1999, s.s. 173-183.

45 Nejat Bozkurt, *20. Yüzyıl Düşünce Akımları*, 2. b., İstanbul: Sarmal Yayını, 1998, s. 306.

Heidegger felsefesinde kaygı olarak vurgulamak istediği, varlığın yanında olduğu gibi *bir-dünyada-daha-önceden-varlığın-içinde-kendinde-olmaktır*.⁴⁶ Diğer bir ifadeyle Dasein'in düşüşü ve kaygılı olmasıdır. Ölüm korkusu diğer adıyla ölüm kaygısı Dasein'de vefat korkusunu kapsamak zorunda değildir. Bu Dasein'in zayıflığının veya acizliğinin bir yansıması da değildir. Çünkü kaygı, varoluşun temeli ve en önemli ögesidir. Kendinden-önce-olmak, olanaklara atılmak ve dünyada olmaktır. Kaygının genel olarak anlamı acı, korku, şüphe ifade etmesine karşın Heidegger'de çok daha "özel anlam ifade ettiğini unutmamak"⁴⁷ gerekir. Dasein'in varlığının tamlığını ölüm ve olanaklar açısından ele aldığımızda kaygının önemi daha da artmaktadır.

Martin Heidegger'e göre ölüm-için-varlık düşüncesi bizi bilinçlendirmekte, yönlendirmekte bunun ötesinde yeni bir hayata itmektedir. Çünkü ölümlü-varlık veya ölümlü-yüzleşme düşüncesi ve kaygısı Dasein'in dünya-içinde-varlık olmasını sağlar. Varoluşsal imkânlar bakımından ölüm kaygıda kendini bulur ve temellenir. Kendisi aşılabilir bir fenomen olan ölümün kendisiyle tüm olanaklar biter. Dolayısıyla Dasein'in burada oluşunun her anı, her dakikası ölümlüle biçimlenir ve şekillenir. Çünkü ölüm, yaşamı birlik ve bütünlük haline getirmekte, yaşama anlam vererek etkinliğini ve önemini daha da pekiştirmektedir. Dasein, ölüm korkusunu "günlük işler ve projeleriyle uzaklaştırmak istese de ondan uzaklaşamayacaktır."⁴⁸ Bu insanın sadece kendi ölümü karşısında korkması ve kaçmasıdır. O ölümlü-varlık bilinciyle kendi varoluşuna ulaşır.

Heidegger felsefesinde *ölümlü olma* veya ölümlülüğün pür fenomeni karşısına bizi yerleştirme düşüncesi hayata bir sınır koymaktan, diğer bir ifadeyle Dasein'in bizzat kendi ölümünü anlamasından başka şey değildir. Çünkü Dasein kendi ölümünü düşünen ve ölümlüle iç içe olan bir varlıktır. Heidegger'e göre her Dasein daha önce de vurguladığımız gibi kişinin ölümü konusunda sürekli ve zorunlu olarak kendi kendini kuşatır. Ölüm bizzat *kendisi* içindir. Ona göre Dasein'in veya varlığın genel özü olmadığından ölümün de genel özü yoktur. Bir başka ifadeyle ölümün ve varoluşun başkasına geçmeyen, devredilemeyen ve yansıtılamayan özelliği vardır.

Konumuzu bir başka boyuttan ele aldığımızda Heidegger'e göre varoluşun ölümlü varlık olma düşüncesinde ölüm fenomeninin dış etkenler sebebiyle kesintiye uğradığı gibi etkileşime uğradığını görürüz. Ona göre *varoluş* olarak adlandırılan ilişki ve bağıntı herhangi birisinin ölümünü gözlemekten başka bir durum olmadığı gibi kendi "ölüm korkusundan başkası da"⁴⁹ değildir. Burada vurgulanmak istenen bağlantının ve ilişkinin saptanmasıdır. Ben, başkasının ölümünden ayrı hissedilen bir olgu olarak fertten başka şey olmayıp bizzat kendindedir ve zorunlu bir ilişki içinde varlık ölmektir.

Heidegger'e göre ölüm yaşamın bir kısmını oluşturan geniş anlamlı bir fenomendir.

46 Martin Heidegger, *a.g.e.*, s. 306.

47 Jean-Michel Salanskis, *Heidegger*, Paris, Eds. Les Belles Lettres, 1997, s.s. 32-39.

48 Bedia Akarsu, *Çağdaş Felsefe*, 3. b., İstanbul, İnkılap Kitabevi, 1994, s. 224.

49 Martin Heidegger, *a.g.e.*, s. 240.

Örneğin Dasein biyoloji biliminin objesi olarak bir canlı gibi de incelenebilir. Çünkü bu konuda bilimsel araştırmalar yapıldığından ölüm konusunda çalışan herhangi bir araştırmacının ortaya koyduklarının tamamı bu perspektiften ele alınmalıdır. Diğer bir ifadeyle bu Dasein'in ölümsüzlüğünü kendi kendine bilip dünyada bir yere sahip olan objektif bir hakikatin önemini kavramaktır. Heidegger'e göre Dasein'in ölümü başkasının ölümü gibi dünyanın bir hakikatidir. Hayatın dışına çıkma olan bu olay dostlardan ayrılma manasına vefat etmektir. Sona ulaşmayı bilmede herhangi bir canlı için söylenen Dasein için söz konusu olamaz. Zira bu Dasein'in vefat etmesine karşın tamamen saf ve doğal olmayan kendi ölümünü ortaya koymak ve incelemekten başka şey değildir. Yani kendi ölümüne bağlı ve ölümlü varlık olarak hayatın dışına çıkmaktır. Heidegger burada kendi ölümüyle birlikte bulunan Dasein tarafından var olma sebebini açıklayan düşünce gibi ölümü tarife çalışır. Bu anlamda ölmek insan hayatının bitişidir. Daha özgün anlamda *ölümü* veya *ölümde-varolmayı* bilmektir. Kısaca insanlar ölümlüdür. Çünkü sadece bizler bu bağlantıyı kurar ve kendimizi ölümlü bir varlık olarak biliriz.

Burada Heidegger'in ölümden amacı Dasein'e ait olan özelliği ve olanağı belirtmiş olmasıdır. Dasein'i kuşatan, yok etmekle tehdit eden ölüm aynı zamanda varoluşu da ortaya koyar. Bu bağlantı ve çok yakın ilişki sebebiyle "varoluş Dasein için önemli konuma"⁵⁰ gelmektedir. Ölüm fenomeni yalnız kişiyi değil diğerlerini de ilgilendirir. Ölüm kişinin diğerleriyle olan tüm bağlantılarını ve ilişkilerini ortadan kaldırır. Dasein'i ölümden, ölümü de Dasein'den uzaklaştırmak mümkün değildir.

Martin Heidegger'in felsefesinin temel ve sihirli kavramı olan Dasein'in konumuzla bağlantılı olarak bazı özelliklerini alarak ortaya koymamız gerekir. Bunlardan birincisi Dasein *olay özelliği*⁵¹ olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu insanın atılmışlığını, terkedilmişliğini, yalnızlığını Gabriel Marcel'in de belirttiği gibi *dünyaya indirilmişliğini*⁵² ifade eder. Çünkü Dasein kendisine sorulmadan ve görüşü alınmadan buraya atılmış olduğundan dünyada-varlık'tır. Dasein zaman kavramıyla kendisinin daha önceden *dünya-içinde-varlık*⁵³ olduğunu fark eder.

Dasein'in ontolojik boyutta ikinci özelliği *varoluşçu yapıya*⁵⁴ sahip olmasıdır. Yani insan yaptıklarından, ortaya koyduklarından başkası değildir ve olamaz. *Sorumluluk, özgürlük, kaygı, salt sübjektivite ...vs.*⁵⁵ misyonu olan insan bunlarla kendi varoluşunu oluşturur. Aynı zamanda bunlar varoluşçuluğun yapı taşları ve temel unsurlarıdır.

50 Martin Heidegger, *a.g.e.*, s. 247.

51 S. Mulhall, *Heidegger ve Varlık - Zaman*, Çev.: Kaan Öktem, İstanbul: Sarmal Yayını, 1998, s. 165.

52 Frank Magill, *Egzistansiyalist Felsefenin Beş Klasığı*, Çev.: Vahap Mutal, 2. b., İstanbul: Dergâh Yayını, 1992, s. 55.

53 Jean-Michel Besnier, *Histoire de la Philosophie Moderne et Contemporaine-2* (Çağdaş ve Modern Felsefe Tarihi), Paris, Eds. Grasset / Fasquelle, 1993, s. 756.

54 Martin Heidegger, *a.g.e.*, s. 86 vd.

55 Frank Magill, *a.g.e.*, s. 55.

Dasein'in diğer bir özelliği *eksilmedir*.⁵⁶ Eksilme geleceğin ferdi olanaklarından insanın kendini uzaklaştırıp unutturarak günlük hayatın ilgileri içinde kaybolmasıdır. Eksik insan geçmişinden ve geleceğinden koparak sadece bugünü yaşayan ve aynı zamanda Ben'liğinin dışına çıkmış insandır.

Bu özelliklere sahip olan Dasein dünya içinde-varlık olarak ölümlü kendi hayatına bir düzen ve sorumluluk getirmek zorundadır. Heidegger ölüme-doğru-varlık düşüncesiyle Dasein'in sübjektifliğini ve sübjektiflikle iç içe bulunan ölüm denemesini ifade eder.

3. Ölüme-Doğru-Oluş

Martin Heidegger'in düşüncesinde ölüm olayı Dasein'in kendisiyle birlikte bulunmasına bağlıdır. Diğer bir ifadeyle ölüm Dasein'in kendine bağlı olduğu bir varlıktır. Buna paralel olarak da Dasein ölümlü kendine en fazla ait olan özellik olarak yüz yüze gelir. Dasein'in ölüme-doğru-oluşun diğer bir anlamı kendi ölümlülüğünün bilincinde olarak varlık-oluşsal bir olasılık üzerine tüm olanaklarını seferber etmesi ve ortaya koymasısıdır. Bir başka ifadeyle bunun anlamı ölümlü-bir-varlık olduğu bilincine varıp aynı zamanda bir tedirginliği de üzerinde taşımasıdır. Dasein bu tedirginlikle birlikte kendi varlığından istemeyerek ve arzu etmeyerek ortaya çıkıp kendi varoluşunun hiçliği karşısında varlık-oluşsal tercihini yapar. Ölüme-doğru-varlık'ın diğer bir anlamı ölümlülüğü kabul etmek ve Dasein'in kendi varoluşunu bizzat kabullenmesi demektir.

Dasein, ölüm gibi hiçbir şeyin denemediği ölümlü-bir-varlık veya ölüme-doğru-bir-varlık olma özelliğini koruyacaktır. Bu durum ancak başkalarına ait olan ilgimizden ve ilişkilerimizden dolayı ortaya çıkmış bir anlatımı ifade eder. Bu bağlamda ölüm başkalarının arasında bulunan imkân, kişinin en doğal özelliği ve başkalarına intikal etmeyen en açık özelliğidir. Heidegger'e göre ölüm var olmayan varlığın olasılığı gibi mümkün olan her şeyin yokluğunun da olasılığıdır. Yani ölüm Dasein'in "basit ve saf olanaksızlığının sonucudur".⁵⁷

Heidegger'in ölüm hakkında görüşlerini burada bitirmeden önce şunu bir kez daha vurgulamamız gerekir. O, Dasein'i "ölüm yaratan bir varlık olarak"⁵⁸ kabul etmektedir. Bu aynı zamanda aşkınlığın diğer bir boyutudur. Aşkınlık Dasein'in kendini geçebilmeyi ve var olmayı ifade eder. Kendi kendinin varlığı içinde en önde olmak, ölümlü ortaya koyan olasılığın bu özelliğini vurgulayan varolmayı anlamaktır.

Martin Heidegger *Dasein*'i araştırmaya insanın varoluşunun ontolojik boyutunu analiz ederek başlamakta. Ona göre "insanın ne olduğu değil nasıl yaşadığı ve varolduğunu ortaya koyması önemlidir".⁵⁹ İnsan kendisini diğer varlıkların belli

56 Jean-Paul Sartre, *l'Existentialisme est un humanisme* (Varoluşçuluk Bir Hümanizmdir), Paris, Nagel, 1946, s. 17, 24 vd.

57 Frank Magill, *a.g.e.*, s.s. 56-57.

58 Laurent Jaffro, et Labruno, Monuque, *Gradus Philosophique*, Paris, Eds. GF-Flammarion, 1994, s. 291.

59 Talip Karakaya, *Çağdaş Felsefi Düşünceler*, Isparta: Fakülte Kitabevi Yayını, 2000, s. 17.

oluşumla ve düzenleme ile belirlediği bir dünyada bulur. O diğer varlıklar ve insanlarla dünyada olup "dünyaya atılmış bir- varlıktır".⁶⁰ Çünkü insan dünyayı, varlıkların amaçlarını ve ilişkilerini açıklayarak bunların ne olduklarını belirler. Genelde o bu oluşumda kaybolarak diğer insanların yaşadığı gibi yaşar. Günlük olaylar, endişeler, sıkıntılar insan faaliyetlerinin oluşumunda önemli etkendirler. İnsan için bunların arasında yer alan varlık olma sorusu önemli değildir. İnsan bu soru ile ölüm geldiğinde karşılaşır. Bu karşılaşmada ölüme bağlı olarak ortaya çıkan varlık olma sorusu insanın doğal yapısını anlamak için gereklidir. Genelde insan ölüm gelmeden önce kendisini günlük hayatın kayıtsızlığı ve ilgisizliği içine bırakır.

Heidegger'e göre bizler ne tür varlıklar veya kim olduğumuzu anlamaktan kaçındığımızı gibi gerçekten de kaçarız. Dolayısıyla bu, bizlerin metafiziği ve varlığın zamanla olan bağıntısını anlamamızı gözardı etmemizi de belirler. Heidegger'e göre ölümlle karşılaşma her şeyi sorgulayan endişeyi ortaya çıkarır.

Diğer taraftan Heidegger'e göre ölüm, bizleri varlığımızı sorgulamaya sürükler ve yaşamın amacını bulmamızı sağlar. Bizler kararlı bir şekilde bu amaç doğrultusunda geleceğe sarılırız. Böylece gerek geçmiş gerekse şimdiki amacımızın ne olduğunu anlarız. Bundan dolayı etrafımızı kuşatan dünyanın gerçeklerine ve geçmişin doğru değerlerine ulaşırız.

Kısaca Heidegger'e göre ölüm olayı bizim için olasılıkları açıklayan dünyanın gerçeğidir. Bu oluşum kendi kendimizi ve kim olduğumuzu anlamamıza yardım eden önemli bir etkidir. Olasılıklar etrafımızdaki diğer varlıklara ve dünyaya bağlıdır.

BİBLİYOGRAFYA

- AKARSU, Bedia. *Çağdaş Felsefe*, 3.b., İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1994.
- BESNIER, Jean-Michel, *Histoire de la Philosophie Moderne et Contemporaine*, T.2, Paris: Eds. Grasset-Fasquelle, 1993.
- BOZKURT, Nejat, *20. Yüzyıl Düşünce Akımları*, 2.b., İstanbul: Sarmal Yayınları, 1998.
- CHIRON, Jacques, *La Mort et la Pensée Occidentale*, Paris: Payot, 1969.
- CORVEZ, Michel, *La Philosophie de Heidegger*, Paris: P.U.F., 1961.
- DASTUR, Françoise, *La Mort*, Paris: Éd. Hatier, 1994.
- DREYFUS, H., *Heidegger and Modern Philosophy*, Critical Essays, Edited by. Michael Murray, New Haven and London, Yale University Press, 1978.
- EARLE, W., *Wahl on Heidegger on being in The Philosophical Review*, t. 67, 1958, pp.85-90.
- ECHEVERRIA, José, *La Mort et Le Problème du sujet*, Paris: Ed. J. Vrin, 1957.
- ERIKSON, S.A., *Martin Heidegger in The Review of Metaphysics*, t. 19, 1966(3), p. 462-192.
- GRANEL, Gérard, *Remarques sur l'accès à la pensée de Martin Heidegger: Sein und Zeit in La*

60 Jean Wahl, "Martin Heidegger'de İnsan Realitesinin Atılmış Varlık Olması", Çev.: Talip Karakaya, S.D.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, Yıl: 1997, Sayı: 4, Isparta 1999, s.s. 174-175.

- Philosophie au XXe Siècle*, T. 4, Belgique, Eds. Marabout, 1979.
- GURVITCH, Georges, *Les Tendances Actuelles de La Philosophie Allemande*, Paris: Libr. J. Vrin, 1949.
- HAAR, Michel, *Heidegger et l'essence de l'homme*, Grenoble: Eds. J. Million, 1990.
- HABERMAS, Jürgen, *Le Discours philosophique de la Modernité*, Paris: Eds. Gallimard, 1988.
- HEIDEGGER, Martin, *L'Être et Le Temps*, Paris: Eds. Gallimard, 1996
- Was ist Metaphysik*, 8. Ed., Francfort, 1960.
- Lettres sur l'humanisme*, Paris: A. Montaigne, 1983.
- Questions III*, Paris: Eds. Gallimard, 1990.
- JAFFRO, Laurent et LABRUNE, Monique, *Gradus Philosophique*, Paris: Eds. GF-Flammorion 1994.
- JANKELEVITCH, Vladimir, *La Mort*, Paris: Flammorion, 1997.
- KARAKAYA, Talip, *Çağdaş Felsefi Düşünceler*, Isparta: Fakülte Kitabevi Yayını, 2000.
- LANGAN, T., *The Meaning of Heidegger*, New York: Columbia University Presse, 199.
- LEVINAS, Emmanuel. *La Mort et le Temps*, Paris: Eds. de l'Herne, 1991.
- LOEWITH, K., *Heidegger, Denker in dürftiger Zeit*, 3. éd., Göttingen: Vandenhoeck-Ruprecht, 1965.
- MAGILL, Frank, *Egzistentialist Felsefenin Beş Klasığı*, Çev: Vahap Mutal, 2.b., İstanbul: Dergah Yayını, 1992.
- MAGNUS, R., *Heidegger Metahistory of Philosophy*, La Haye: M. Nijhoff, 1970.
- MULHALL, Stephen, *Heidegger ve Varlık*, Çev: Kaan Öktem, İstanbul: Sarmal Yayını, 1998.
- ÖZLEM, Doğan, *Günümüzde Felsefe Disiplinleri*, İstanbul: Inkilap Kitabevi, 1997.
- PASSWIEG, S., *Phänomenologie und ontologie. Husserl-Scheler-Heidegger*, Zurich, Heitz, 1939.
- PÖGGELER, Otto, *La pensée de Martin Heidegger*, Paris: Ed. A. -Montaigne, 1967.
- RIOUX, B., *L'Être et La Vérité chez Heidegger et St. Thomas D'Aquin*, Paris: P.U.F., 1963.
- RICHARDSON, W.J., *Through Phenomenology to Thought*, 3. éd. La Haye: M. Nijhoff, 1974.
- RIYLE, Gilbert, *The Concept of Mind*, University Paper-backs, Bernes-Noble, New York, Third printing, 1961.
- SALANSKIS, Jean-Michel, *Heidegger*, Eds. Les Belles Lettres, Paris, 1997.
- SALLIS, John, "La Mortalité et L'imagination" in *Le Cahier*, Paris: Eds. Osiris.
- SARTRE, Jean-Paul. *L'existentialisme est un humanisme*, Paris: Eds. Nagel, 1946.
- SCHÉRER R., KELKEL A.L., *Heidegger*, Paris: Eds. Seghers, 1973.
- SCHULZ, W., *Über den philosophiegeschichtlichen ort Martin Heidegger in Philosophische Rundchow*, Tübingen, 1953-1954 (1), pp. 65-92 ve 211-231.
- SPONVILLE, A. Comte. *Pensées sur la mort*, Paris: A. Michel, 1998.
- SOYKAN, Ö. Naci, "Varoluş Yolunun Ana Kavşağında", *Doğu-Batı Dergisi*, Şubat-Mart-Nisan, 1999.
- WAELENSE, A. de, *La Philosophie de Martin Heidegger*, Louvain: Eds. De L'Institut Supérieur de philosophie.
- WAHL, Jean, *Introduction à la pensée de Heidegger*, Paris: Libr. Gén. Française, 1998.
- Martin Heidegger'de İnsan Realitesinin Atılmış Varlık Olması*, Çev: Talip Karakaya, S.D.Ü., İlahiyat Fakültesi Dergisi, Yıl 1997, Sayı: 4, Isparta 1999, s.a., 173-183.